

Olga Fyłypec

Katedra Filologii Polskiej Narodowego Uniwersytetu Lwowskiego
im. Iwana Franki

Najnowszy stereotyp Ukraińca w środowisku studentów poznańskich i lubelskich

Stereotypy narodowościowe jako stałe elementy polskiego językowego obrazu świata są przedmiotem zainteresowania wielu językoznawców. Zgodnie z metodologią badań nad językowym obrazem świata analiza stereotypów opiera się głównie na trzech typach danych: system – ankieta – tekst, z których wyniki badań ankietowych [zob. Bartmiński 2014: 279–308] dostarczają najbardziej reprezentatywnych informacji na temat stereotypów. Stereotyp Ukraińca był już przedmiotem analizy w badaniach Jerzego Bartmińskiego, w których na podstawie ankiet wyłoniły się profile: Ukraińca-nacjonalisty, Ukraińca-bazarowego handlarza oraz Ukraińca-patrioty [Bartmiński 2006b]. O pozytywnym kierunku zmian zachodzących w stereotypie Ukraińca w zestawieniu z badaniami Bartmińskiego pisała Ewa Paclawska [2009], biorąc pod uwagę wpływ czynnika geograficznego. Próby rekonstrukcji językowego obrazu Ukraińca wśród młodych Polaków metodą ankietową podejmowane były też w pracach Olgi Dykiej [Dika 2018] i Olgi Fyłypec [Filipec' 2019]. Na materiale ukraińskiej paremiologii stereotyp Ukraińca badała Monika Łaszkiwicz [2011].

W niniejszym artykule przedstawiam analizę heterostereotypu Ukraińca w oczach studentów lubelskich i poznańskich, opierając się na danych pochodzących z badań eksperymentalnych. Ankiety zostały przeprowadzone wśród 140 studentów Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu oraz 106 studentów Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Ogólnie rzecz ujmując, podstawą materiałową do rekonstrukcji heterostereotypu Ukraińca jest 246 ankiet, z których dane liczą ponad 1000 jednostek językowych.

W niniejszym opracowaniu skupię więc uwagę m.in. na tym, czy czynnik geograficzny – oddalenie miast od granicy z Ukrainą – oddziałuje na kształtowanie studenckich stereotypowych wyobrażeń o Ukraińcu. Odzwierciedlając

za pomocą ankiet najbardziej aktualne podobieństwa i różnice w heterostereotypie Ukraińca wśród młodzieży z Poznania i Lublina i porównując uzyskane dane z wcześniejszymi badaniami o podobnym charakterze¹, przyjrzyć się zmianom etnostereotypowych cech Ukraińca, które zaszły na przestrzeni 10 lat.

Studentów poproszono o udzielenie odpowiedzi na pierwsze otwarte pytanie ankiety: „Kto to jest Ukrainiec?”. Określając Ukraińca, studenci ze wschodniej (Lublin) i zachodniej (Poznań) części Polski najczęściej w naiwnych kognitywnych² definicjach stosowali **kategoryzację³ geograficzną** (Lublin 66,03%⁴, Poznań 59,2%), wyznaczając przy tym lokalizację, miejsce urodzenia i pochodzenia. Przytoczę jednakowe hiperonimy, które pojawiły się w naiwnych kognitywnych definicjach studentów zachodniej i wschodniej części Polski. Według respondentów obu grup Ukrainiec to *mieszkaniec Ukrainy; osoba mieszkająca na Ukrainie; osoba pochodząca z Ukrainy, ale niekoniecznie tam mieszkająca; mieszkaniec Ukrainy, ktoś, kto się tam urodził lub stamtąd pochodzi* itp. Warto zaznaczyć, że określenie Ukraińca jako *sąsiada* pojawia się częściej w odpowiedziach studentów z Lublina (5,7%), np. *sąsiad zza Buga; ktoś żyjący za granicami Polski, sąsiedzi Polaków; mieszkaniec Ukrainy, sąsiad; mieszkaniec, mieszkanica, sąsiad, sąsiadka, kolega, koleżanka, Słowianin, Słowianka; mieszkaniec Ukrainy, osoba stamtąd pochodząca, nasz wschodni sąsiad, mieszkaniec kraju, leżącego w Europie Wschodniej, na północ od Morza Czarnego*. U studentów z Poznania definiowanie Ukraińca (oprócz definicji Ukraińca-sąsiada – 2,9%) często jest związane ze wskazaniem na sąsiadujący z Polską kraj, np. *mieszkaniec / mieszkanica Ukrainy, kraju, sąsiadującego z Polską, również Europejczyk, Europejka; mieszkaniec, obywatel jednego z sąsiadujących z Polską państw – Ukrainy; mieszkaniec Ukrainy, czyli państwa, sąsiadującego z Polską; obywatel sąsiadującego z Polską kraju, jednak kiedyś żyliśmy w jednym państwie*.

1 Artykuł Ewy Paclawskiej przedstawia wyniki badań na temat stereotypu Ukraińca wśród studentów z Poznania i Lublina przeprowadzonych w 2009 roku. Autorka stawia tezę o zależności stereotypów od miejsca zamieszkiwania jego nosicieli [zob. Paclawska 2009].

2 Dla opisu podawanych przez studentów znaczeń etnonimu *Ukrainiec* używam terminu *definicja kognitywna*, która „za cel główny przyjmuje zdanie sprawy ze sposobu pojmowania przedmiotu przez mówiących danym językiem, tj. ze sposobu utrwalonej społecznie i dającej się poznać poprzez język i użycie języka wiedzy o świecie, kategoryzacji jego zjawisk, ich charakterystyki i wartościowania” [Bartmiński 2006a: 42].

3 W badaniach nad językowym obrazem świata przez *kategoryzację* rozumie się „mechanizm porządkujący i wstępnie interpretujący doświadczenie” [Maćkiewicz 1999: 53].

4 Tu i dalej w nawiasach podaję występowanie naiwnych kognitywnych definicji Ukraińca w ujęciu procentowym.

Wśród podawanych przez studentów odpowiedzi wyodrębnić można też **kategoryzację polityczną**, która pojawia się w definicjach respondentów z zachodu i wschodu (Lublin 31,1%, Poznań 43,7%), np. *Ukrainiec to obywatel / obywatelka państwa Ukrainy; osoba o obywatelstwie ukraińskim; osoba, której rodzice, przynajmniej jeden z rodziców ma obywatelstwo ukraińskie, przez co dziecko też nabywa to obywatelstwo albo osoba fizyczna, nieposiadająca najczęściej obywatelstwa polskiego, ale posiadająca pozwolenie na pobyt w Polsce* itp. **Kategoryzację narodowościową** wśród studentów z Lublina przedstawia 7 określeń Ukraińca (6,6%), w których ona występuje zarówno jako podstawowa (nadrzędna) kategoria, jak i jako dodatkowy element w rozbudowanych definicjach: *osoba / człowiek ukraińskiej narodowości* (3); *narodowość ludzi, pochodzących z Ukrainy; osoba ukraińskiej narodowości, która czuje więź ze swoim krajem lub mieszkaniec Ukrainy, osoba ukraińskiej narodowości*. Kategoryzacja narodowościowa pojawia się też w 11 odpowiedziach studentów z Poznania (7,9%) i ma takie same językowe wykładniki jak w odpowiedziach studentów z Lublina.

W 8 definicjach studentów ze wschodu (7,5%) oprócz innych pojawiła się **kategoryzacja językowa**. Na przykład studenci proponują takie definicje Ukraińca: *osoba zamieszkująca Ukrainę, mająca tam swoją rodzinę, posługująca się językiem ukraińskim albo osoba mieszkająca lub pochodząca z Ukrainy, mówiąca po ukraińsku, identyfikująca się z narodem*. O kategoryzacji językowej etnonimu *Ukrainiec* świadczą też takie definicje podane przez studentów lubelskich: *osoba, która mieszka na Ukrainie i mówi po ukraińsku albo mieszkaniec Ukrainy, który się tam urodził, posługuje się tym językiem, szanuje wartości i tradycje Ukrainy* itp. W proponowanych przez studentów z Poznania definicjach eksplikowanie wyrazu *Ukrainiec* zawiera również **kategoryzację językową** (4,3%), która występuje – jak i w wypadku definicji studentów z Lublina – jako element dodatkowy, np. *Ukrainiec to osoba etnicznie ukraińskiego pochodzenia, mówiąca po ukraińsku, utożsamiająca się z ukraińską tradycją i kulturą; mieszkaniec Ukrainy lub osoba z nią powiązana, używająca języka ukraińskiego lub rosyjskiego; osoba urodzona na terenie Ukrainy albo, co najważniejsze, wychowana przez ukraińskich rodziców, identyfikująca się z narodem, posługująca się językiem ukraińskim*.

Stosunkowo licznie reprezentowana w definicjach respondentów z Lublina i Poznania jest **kategoryzacja tożsamościowa** (Lublin 12,3%, Poznań 19,3%), która odzwierciedla ważną cechę Ukraińca – poczucie przynależności do narodu ukraińskiego, jego kultury, tradycji; np. według studentów z Lublina *Ukrainiec to człowiek utożsamiający się z ukraińską kulturą; osoba, zamieszkująca Ukrainę lub utożsamiająca się z narodem ukraińskim. Może, ale nie musi zamiesz-*

kiwać Ukrainy albo *Ukrainiec ma poczucie bycia Ukraińcem, Ukrainką, obywatel Ukrainy, osoba emocjonalnie związana z kulturą Ukrainy*. Jeszcze jedna definicja kognitywna podana przez studentów z Lublina interpretuje Ukraińca następująco: *jest to obywatel Ukrainy lub osoba znająca historię, kulturę tego kraju i utożsamia się z nią*. Ankietowani z Poznania eksplikowali **kategoryzację tożsamościową**, zaznaczając w różnych naiwnych kognitywnych definicjach, że *Ukrainiec to osoba, identyfikująca się jako Ukrainiec, uważająca, że należy do narodu ukraińskiego; zapewne mieszkaniec Ukrainy. Pewnie jeszcze człowiek, chyba, że każda osoba, która uważa się za obywatela Ukrainy, mimo iż nie mieszka w granicach kraju; obywatel / ka Rosji, Białorusi, osoba zamieszkująca te tereny, bądź mieszkająca w innych miejscach na świecie, ale posiadająca polskie obywatelstwo. Jest to także osoba, która czuje przynależność i bliskość z tradycją, językiem i kulturą ukraińską oraz z nimi się utożsamia itp.* Jak widać z powyższych definicji, według polskich studentów miejsce zamieszkiwania jest czynnikiem decydującym o poczuciu przynależności osoby do Ukrainy, czyli byciu Ukraińcem. Warto dodać, że kategoryzacja tożsamościowa w subiektywnych definicjach ankietowanych występuje zarówno jako nadrzędny składnik, jak i jako dodatkowy element kategoryzacyjny.

Osobną grupę stanowią definicje zawierające **określenia wartościujące**, w których wyraz *Ukrainiec* jest określany według subiektywnej oceny. Respondenci z Lublina (4,7%) piszą, że *Ukraińcy to bardzo fajni ludzie, mają fajne ubranie, robią fajne makijaże* albo są *bardzo zdolni* itp. W definicjach tworzonych przez studentów poznańskich (10%) nazywa się Ukraińca ambiwalentnie. Jeden respondent pisze, że *to przede wszystkim mieszkaniec Ukrainy, kraju, graniczącego z Polską na wschodzie. Ukrainiec ze względu na napiętą sytuację polityczną w swoim kraju często emigruje do innych krajów europejskich, a także do Polski*. Inny ankietowany postrzega Ukraińca pozytywnie: *to taki sam człowiek, jak ja. Moje środowisko nie jest wrogo nastawione wobec mieszkańców Ukrainy. Moja współlokatorka jest Ukrainką. Mam na uczelni znajomych tej narodowości. Uważam, że Ukraińcy mają takie samo prawo, np. do pracy w Polsce, jak Polacy do pracy na Zachodzie. Ludzi, osiadających w Polsce, nie powinniśmy oceniać przez pryzmat grupy czy jednostki – mają to być zarówno dobrzy, jak i źli ludzie*. Tylko jedno z określeń wartościujących zawiera ocenę negatywną: *Ukrainiec to mieszkaniec Ukrainy, jednak w Polsce ma on pewne negatywne zabarwienie, ponieważ wywodzi się to z historycznych wydarzeń, walk*. W ankietach znalazły się też eksplikacje określające Ukraińca następująco: *sąsiad, sojusznik, sąsiadka, sojuszniczka, ktoś dość bliski kulturowo, mamy wspólnego wroga, powinniśmy się wspólnie wspierać. To osoba, w której kraju trwa wojna* itd.

Na podstawie zgromadzonych odpowiedzi studentów na pierwsze pytanie udało się odtworzyć naiwne kognitywne definicje, właściwe polskiej młodzieży potoczne sposoby kategoryzowania, ich granice oraz odzwierciedlenie sposobu wartościowania badanego etnonimu. Warto w tym miejscu podkreślić, że w badaniach stereotypu Ukraińca w 2009 roku też pojawiły się kognitywne definicje ze wskazaniem na miejsce zamieszkania, przynależność narodową, przynależność państwową, utożsamianie się z narodem, charakterystykę językową [zob. Paławska 2009: 66–67].

Studentów poproszono również o udzielenie odpowiedzi na drugie pytanie ankiety: „Proszę podać wyrazy, których Pan(i) (albo ktoś inny) używa zamiast słowa *Ukrainiec*”. Zauważono, że studenci z Lublina częściej przytaczają wyraz *sąsiad* (8; 7,5%) czy wyrażenie *sąsiad ze wschodu* (6; 6,4%) niż studenci z Poznania (*sąsiad ze wschodu* pojawia się w 3 odpowiedziach; 2,1%). Tego typu ekwiwalent badanego wyrazu *Ukrainiec* jeden z ankietowanych zastosował również w następującym kontekście: *w życiu nie użyłem innych, choć na sąsiadów w akademiku mówię „sąsiedzi”*. Wpływ miejsca zamieszkiwania – oddalenie od granicy z Ukrainą – na kształtowanie stereotypu potwierdzają odpowiedzi studentów z Poznania, w których Ukraińca nazywa się przy użyciu zaimków *ten / ta ze wschodu* (2), *ten / ta z Ukrainy*. Warto zaznaczyć, że studenci lubelscy nie używają takich wyrazów zamiast słowa *Ukrainiec*. Być może oddalenie Poznania od granicy z Ukrainą spowodowało pojawienie się w odpowiedziach (studenci z Lublina takich wyrazów nie podają) wyrazów *obcy* (2), *inni* (2, jeden respondent dodaje: *pejoratywnie*), *nietutejszy*, *przybysz ze wschodu* (2). Odmienność stereotypu Ukraińca w Poznaniu i Lublinie, czyli wyrażanie dystansu, potwierdza też liczba wskazań takich ekwiwalentów, jak *obcokrajowiec*, *cudzoziemiec*, *cudzoziemka*. W grupie poznańskiej wyraz *obcokrajowiec* pojawia się 11 razy (7,8%), natomiast grupa lubelska wskazała go 4 razy (3,8%). Bliskość kontaktów, spowodowaną bliskością przestrzenną (Lublin), potwierdzają też występujące w odpowiedziach studentów lubelskich, używane zamiast wyrazu *Ukrainiec*, zarówno określenia wartościujące *bracia Ukraińcy*, *kolega*, *fajni ludzie*, *mile społeczeństwo*, jak i antroponimy *Saszka* (2), *Igor*. W tej części ankiety w obu grupach respondentów znalazły się też synonimy, które były zasygnalizowane w poprzednim pytaniu („Kto to jest *Ukrainiec*?”), głównie w definicjach z **kategoryzacjami polityczną i geograficzną, narodowościową**: *obywatel / obywatelka Polski*, *mieszkaniec / mieszkanka Polski*, *osoba narodowości ukraińskiej*. Wśród zaproponowanych przez studentów ekwiwalentów nazwy *Ukrainiec* pojawiły się etnonimy *Ukrainiec*, *Ukrainka*. Tylko w grupie lubelskiej znalazł się etnonim *Rosjanin* (3), jednak w grupie poznańskiej jeden student zasygnalizował: *używam tylko Ukrainiec*,

które jest zasadniczo różne od Rosjanin. Za synonimy studenci ze wschodu i zachodu uważają również wyrazy *emigrant*, *imigrant* albo historycznie markowane słowa *banderowiec*, *upowiec* (niektórzy respondenci dodają, że *tak nie powinno się mówić* albo *używam tylko Ukrainiec, ale słyszałam osoby, które nazywają Ukraińców banderowcami, rusek, ruski*).

Kolejne pytanie miało na celu ujawnić upowszechnione i / czy ustabilizowane w językowym obrazie świata studentów stereotypowe cechy typowego Ukraińca. Wymienione przez studentów cechy zostały podzielone na grupy semantyczne – tzw. aspekty⁵: kulturowy, komunikacyjno-psychiczny, polityczny, bytowy, fizyczny. Na podstawie odpowiedzi studentów lubelskich i poznańskich wysoką pozycję uzyskał aspekt **komunikacyjno-psychiczny**, w obrębie którego typowy Ukrainiec ma cechy zarówno pozytywne, jak i negatywne, przy czym te ostatnie nie przeważają nad cechami pozytywnymi. W niniejszym opracowaniu przedstawiam najbardziej upowszechnione cechy⁶, porównując częstość ich występowania w ankietach respondentów z zachodu i wschodu Polski (zob. tab. 1).

Tabela 1. Cechy typowego Ukraińca w obrębie aspektu komunikacyjno-psychicznego w ujęciu procentowym

Cecha	Lublin	Poznań
Miły	6,6%	4,3%
Otwarty	6,6%	2,8%
Odważny	1,9%	2,8%
Pomocny	–	2,1%
Serdeczny	0,9%	1,4%
Komunikatywny	–	1,4%

5 Terminu *aspekt* używam zgodnie z zasadami lubelskiego ośrodka etnolingwistycznego w znaczeniu „domeny wyróżnionej z określonego punktu widzenia” [Niebrzegowska-Bartmińska 2014: 78], czyli to zebrana baza materiałowa warunkuje pewne konfiguracje aspektowe, w świetle których postrzega się analizowany desygnat. W odróżnieniu od terminu *faseta*, którego używa się w znaczeniu „wiązki sądów składających się na eksplikację” albo „grupy klas odpowiadających jakiejś wspólnej charakterystyce, oznaczających np. rodzaj materiału, rodzaj czynności itd.” [Niebrzegowska-Bartmińska 2014: 77].

6 Przynotuję tutaj cechy, które pojawiły się w odpowiedziach jednej lub dwóch badanych grup 2 i więcej razy.

Cecha	Lublin	Poznań
Zaradny	3,8%	1,4%
Wesoły	4,7%	–
Uśmiechnięty	1,9%	0,7%
Towarzyski	4,7%	0,7%
Szczery	1,9%	–
Przyjazny	1,9%	–
Tolerancyjny	1,9%	–
Spokojny	1,9%	–
Wierny	1,9%	–
Głośny	5,7%	14,2%
Nieuczciwy	1,9%	0,9%
Agresywny	–	2,8%
Arogancki	–	3,8%
Uparty	1,9%	–

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ankietowych.

Dla ankietowanych ważny też jest stosunek do innej osoby czy narodowości, czego potwierdzeniem są odpowiedzi dwóch badanych grup – lubelskiej, że typowy Ukraińiec jest *zamknięty w sobie, obojętny na innych, ma niechęć do asymilacji z Polakami, nie szanuje opinii drugiej osoby*, oraz poznańskiej, że jest *zamknięty w sobie, zamknięta na Polaków, zamknięty we własnym społeczeństwach ze względu na odmienność kulturową i niechęć ze strony polskiej prawicy* itp. Powyższe odpowiedzi odzwierciedlają zakorzenioną w świadomości młodych Polaków opozycję swój – obcy (inny).

Ważne miejsce w rekonstruowaniu obrazu Ukraińca na podstawie odpowiedzi studentów jest aspekt **bytowy**. Wśród studentów poznańskich i lubelskich wyraźnie dominują takie określenia typowego Ukraińca, jak *pracowity* (19; 17,9%, Lublin), *pracowity* (32; 22,8%, Poznań), *rodzinny* (3; 2,1%, Poznań), *oddany rodzinie, rodzinny, dbający o rodzinę* (Lublin). Natomiast patrzenie na Ukraińca „z daleka” i „z bliska” warunkuje pojawienie się różnic w aspekcie bytowym, co widać na podstawie liczby i frekwencji wskazywanych cech. Dla studentów zachodnich heterostereotypowe cechy Ukraińca w tym aspekcie są bardziej pozytywne: *oszczędny* (2; 1,4%), *do pieniędzy, ma rzetelność*

pieniężną, chce pracować, oddany pracy, chętny do wszelkiego rodzaju pracy, pracujący skromnie, ciężko pracuje, poświęca się, np. pracując 12 godzin dziennie, chętny do pracy (ale małym nakładem sił), pracuje za niską płacę, chętnie podejmujący każdą pracę za niewielkie (stosunkowo) pieniądze, człowiek poszukujący lepszego życia i perspektyw, szuka lepszego życia w Polsce lub Zachodzie, chęć wyjazdu za granicę, chętny do pracy i do nauki poza granicami swojego kraju, wyjeżdżający za granicę na studia, stereotypowo – pracuje za kiepskie pieniądze w Polsce. Dwa spojrzenia zawierają podobne określenia negatywne: typowy Ukraińiec jest *biedny, leniwy, zabierający pracę Polakom, przyjeżdża tu do pracy, emigruje w poszukiwaniu pracy.* Geograficzna bliskość Lublina i Ukrainy oraz bliskie i częstsze kontakty Polaków z Ukraincami potwierdzają takie podane przez studentów lubelskich cechy, jak *przemytnicy (2; 1,8%), dużo pije⁷ (3; 2,8%), gościnnie*, a także: *Ukraińcy dużo imprezują, cały czas chodzą po klubach, są imprezowiczami*, a Ukrainki *lecą na pieniądze* itp. Odpowiedzi respondentów zawierają też różnice w postrzeganiu kobiety i mężczyzny, np. studenci z Poznania piszą, że *Ukraińiec jest leniwy – dotyczy mężczyzn, a pracowity – dotyczy kobiet albo mężczyźni są panami domu.* W badaniach z 2009 roku wysoką pozycję zajmowała odpowiedź, że typowy Ukraińiec *handluje* [zob. Paclawska 2009: 70], jednak w niniejszych taka etnostereotypowa cecha Ukrainca nie została wyodrębniona.

Określając typowego Ukrainca, studenci z Lublina i Poznania wymieniają cechy w zakresie aspektu **fizycznego**. Ukraińiec według studentów lubelskich to *wysoki blondyn, blondyn, ma jasną karnację, jasną cerę, jasne włosy (często rude lub blond).* Lubelscy studenci piszą, że *Ukrajinka jest blondynką, ciemnooka, ma długie włosy, z czerwoną szminką na ustach, ładna wymalowana, chudziutka, wystrojona.* Studenci z Lublina wspominają także, że *Ukrajinki są bardzo śliczne, mają dużą ilość makijażu.* W odpowiedziach studentów z zachodniej części Polski wyodrębnia się również dużo określeń kształtujących wyraźny obraz typowego Ukrainca ze względu na aspekt fizyczny. Oddalenie Poznania od granicy z Ukrainą zasadniczo nie wpływa na postrzeganie Ukrainca, ponieważ niektóre wymienione cechy krzyżują się z odpowiedziami studentów z Lublina. Poznańscy studenci też piszą, że Ukraińiec jest *blondynem*, a Ukrajinka jest *blondynką (2; 1,4%).* Według studentów poznańskich Ukraińcy to osoby *o pięknym wyglądzie, raczej mają jasną karnację.* Jednak niektóre odpowiedzi studentów poznańskich i lubelskich ujawniają różnicę

7 Warto też dodać, że studenci z Poznania (tak samo jak w badaniach z 2009 roku [Paclawska 2009: 70]) rzadziej przypisują typowym Ukraincom *picie alkoholu*. Pisząc, że typowy Ukraińiec jest *skłonny do spożywania alkoholu czy lubi wypić*, studenci dodają: *jak Polak.*

w postrzeganiu Ukraińca. Według studentów z Poznania Ukrainiec *nie ma gustu* (2; 1,4%), *czasami zaniedbany, nie ubiera się modnie, nie dba o siebie, nie szanuje siebie* (2) *i swojego ciała*, natomiast studenci z Lublina piszą, że *Ukraińiec jest dobrze ubrany, dbający o wygląd, ale też brudny* (4), *brudas*. Warto podkreślić, że w badaniach z 2009 roku wygląd zewnętrzny Ukraińca wśród studentów Lublina i Poznania był konceptualizowany przez cechę *brunet* [zob. Paclawska 2009: 71], a w analizowanych odpowiedziach taka cecha się nie pojawiła.

W językowym obrazie świata studentów z zachodu Polski jest więcej wyobrażeń o typowym Ukraińcu w świetle aspektu **politycznego**. Ukrainiec jest przede wszystkim *patriotą* (2; 1,4%), *zmartwiony sytuacją w swoim kraju, obecnie walczący o wolność z Rosją, która narusza ukraińską suwerenność, nienawidzi być myłony z Rosjaninem, charakteryzuje go brak niezależności*. Do tego aspektu zaliczamy również odpowiedzi dotyczące szacunku do innego kraju i panujących w nim zasad. Poznaniacy piszą, że typowy Ukrainiec *ma brak przystosowania do życia poza granicami swojego państwa, a także powinien przestrzegać zasad w państwie, do którego przyjeżdża, oczywiście, nie wszyscy, ale niektórzy się do tego nie stosują*. Studenci lubelscy nie wspominają bezpośrednio o sytuacji politycznej, w której znajduje się typowy Ukrainiec, ale w odpowiedziach znajdujemy takie cechy w zakresie aspektu politycznego: *dobrze mówi o kraju poza jego granicami, aktywnie uczestniczy w życiu kraju, w którym jest podział na nacjonalistów i patriotów prorosyjskich*.

Językowy obraz typowego Ukraińca wśród studentów wyraźnie różni się w zakresie aspektu **kulturowego**, który w odpowiedziach poznaniaków ma więcej wypowiedzi pozytywnych. Przytoczę te cechy, które nie pojawiają się w odpowiedziach lublinian. Są to m.in.: *uprzejmy* (3; 2,1%), *religijny* (3; 2,1%), *zdolny* (3; 2,1%), *ma głowę do języków obcych, zna język obcy, ma zawzięcie na rozwój osobisty, przywiązany do tradycji* (3; 2,1%), *ma bogatą kulturę*. Studenci z Lublina przytaczają inne pozytywne cechy typowego Ukraińca, które wynikają z patrzenia na Ukraińca „z bliska”: *grzeczny* (2), *kulturalny* (2), *umysłowy, wychowany* itp. Wymieniowe wyżej cechy nie pojawiły się w odpowiedziach studentów z zachodu Polski. Zauważono również, że na podstawie odpowiedzi respondentów z Poznania potwierdza się istnienie dystansu do ludzi ze Wschodu albo poczucie inności ze względu na religię. Studenci poznańscy piszą, że typowy Ukrainiec *ma mentalność wschodnią (być gorszym do szeroko pojętego Zachodu) czy patrzy się na nich, jak na innych, z powodu różnic religijnych*. Ciekawe, że w przytoczonych odpowiedziach występują podobne cechy typowego Ukraińca, dotyczące sposobu mówienia, np. studenci poznańscy piszą, że typowy Ukrainiec *zaciąga wschodnio, jest*

człowiekiem o starannej wymowie, a studenci lubelscy wspominają, że Ukraińiec ma *świąteczny akcent i zna tylko dwa słowa po polsku, ma specyficzną mowę, a mianowicie – akcentowanie*. Jednakowe odpowiedzi w ankietach studentów z Poznania i Lublina dotyczą słabej znajomości języka polskiego wśród Ukraińców: *slabo mówi po polsku, ma problemy z językiem, nie chce się uczyć języka kraju, w którym mieszka, a także ma słabą znajomość języka polskiego, nie zna polskiego (2; 1,4%), niechętnie mówiący po polsku*. W odpowiedziach studentów z zachodu Polski w porównaniu z odpowiedziami studentów ze wschodu wysoką frekwencją mają sądy ogólne: *każdy ma swoją osobowość oraz to nie miejsce zamieszkania świadczy o tym, jaka dana osoba jest, w stereotypach podobny do Polaka, nie sądzę, że istnieje typowy Ukraińiec, podobnie jak nie istnieje typowy Polak, wszystko zależy od wieku, środowiska wychowania czy wykształcenia, taki jak inni ludzie itp.* Wynika z tego, że dla młodzieży narodowość, miejsce zamieszkania nie decydują o tym, jaki jest człowiek.

Kolejne dane językowe pochodzą z odpowiedzi studentów na pytanie „Jakie przedmioty są charakterystyczne dla Ukraińca?”. Ten punkt w ankiecie miał na celu ujawnić, jakie rzeczy najczęściej kojarzą się polskim studentom z Ukraińcem. Wszystkie zebrane rzeczowniki zostały podzielone na grupy semantyczne – aspekty, oznaczające wygląd zewnętrzny, wartości materialne, rzeczy z aspektu kulturowego, politycznego oraz kulinarnego.

Najliczniejszą grupą semantyczną, tworzącą najwyraźniejszy wizerunek Ukraińca, jest **wygląd zewnętrzny**. Dwa środowiska respondentów ze wschodu i zachodu Polski podają podobne przedmioty charakterystyczne dla Ukraińca (zob. tab. 2).

Tabela 2. Charakterystyczne dla Ukraińca przedmioty w aspekcie wygląd zewnętrzny

	Lublin	Poznań
Rodzaje i charakterystyka ubrań	markowe ubrania (4), markowe buty (kupione za pieniądze ze stypendium), podróbki (2) butów i ubrań z bazaru, podróbki markowych ubrań, drogie ubrania, modne ubrania (wśród młodych, których spotykam w Polsce)	sportowe, markowe buty (2), przedmioty markowe, podróbki ubrań znanych marek

	Lublin	Poznań
	kolorowe ubrania, kolorowa kurtka, kolorowe skarpety z palcami, krzykliwe stroje, roboczy strój, czapki z daszkiem, spodnie dresowe, dres, chustka, kurtka skórzana, białe długie kozaki, tandetne ubrania	płaszcz, ubiór nie zawsze modny, stary ubiór, kuse sukienki, spódnice, staromodne swetry, nieco wyzywający strój, czapka z daszkiem (3), dres (2), wysokie obcasy, chusta, błyszczące elementy ubioru, buty
Rodzaje i charakterystyka torebek	walizka (2), plecak (2), liczne torby bagażowe (2)	bardzo duże walizki (2), walizka podróżna, torba podróżna (2), torba w kratkę, torby materiałowe, duży bagaż, plecak
Charakterystyka wyglądu zewnętrznego (makijaż)	mocny makijaż (2), dużo makijażu, bardzo charakterystyczne makijaże, osobliwe, wyjątkowe, w makijażach u Ukrainek oprócz podkładu i konturowania występują mocno narysowane brwi i brak pomalowanych rzęs, czerwona szminka, ładne włosy, warkocze, opalenizna, krzykliwy wygląd	mocny makijaż, szminka w intensywnym kolorze (np. czerwonym), czerwone usta, czerwone policzki, pofarbowane włosy, warkocz, tatuaże
Wyroby jubilerskie		jakieś łańcuchy dziwne u mężczyzn, złote elementy biżuterii – często związanej z religią, złoto
Inne	duża ilość błyskotek u kobiet, figura babeczki, wianki, słoneczniki, szpilki, słuchawki w uszach	

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ankietowych.

Jak widać z powyższych informacji, większość podanych przez respondentów nazw przedmiotów jest jednakowa na wschodzie i zachodzie Polski. Różnice w postrzeganiu Ukrainca rysują wśród odpowiedzi studentów z Lublina takie nazwy przedmiotów, jak: *duża ilość błyskotek u kobiet, figura babeczki, wianki, słoneczniki, szpilki, słuchawki w uszach*. Studenci z Poznania natomiast

kojarzą Ukraińców z różnymi akcesoriami, np. z *jakimiś łańcuchami dziwnymi u mężczyzn, złotymi elementami biżuterii – często związanej z religią, złotem*.

W zakresie aspektu **politycznego** w odpowiedziach dwóch grup respondentów znalazły się podobne asocjacje z Ukraińcem: *żółto-niebieska flaga, hymn, Karta Polaka*. Studenci z Poznania podają o dwie asocjacje więcej: *czarno-czerwona flaga, flaga Bandery*.

Aspekt **kulinarny** jest bardziej rozbudowany w odpowiedziach studentów lubelskich, co prawdopodobnie wskazuje na bliższy kontakt z Ukraińcami. Są to odpowiedzi jednostkowe, np. *cukierki ze wzorem ludowym, chleb w rosole, kielbasa, pierogi, cebula, słonina*. Niemniej istnieją skojarzenia jednakowe u studentów z różnych regionów Polski: *barszcz ukraiński* (Poznań 0,7%, Lublin 1,9%), *cukierki* (Poznań 0,7%, Lublin 1,9%), *chałwa* (Poznań 0,7%, Lublin 1,9%). W ankietach studentów lubelskich znajdujemy więcej przytoczeń dotyczących picia alkoholu: *alkohol* (Poznań 1,4%, Lublin 7,5%), *wódka* (Poznań 2,8%, Lublin 3,8%), *tania wódka* (Poznań 0, Lublin 1,9%), *butelka wódki* (Lublin 1,9%), *butelka z alkoholem* (Poznań 1,4%, Lublin 1,9%), *butelka piwa* (Lublin 0,9%), a także – *papierosy* (Poznań 5,7%, Lublin 13,2%), *tanie papierosy* (Lublin 0,9%).

W zakresie aspektu **wartości materialne** pojawiają się takie, wymienione przez studentów poznańskich, nazwy przedmiotów, jak *ciężarówka (2), Lanos Daewoo (będąc we Lwowie, widziałam ich mnóstwo), komputer, zegarki, telefon*, natomiast studenci z Lublina tworzą wizerunek Ukraińca na podstawie takich nazw przedmiotów, jak: *Audi, BMW, zegarek, rower, aplikacja Uber, telefon (2) komórkowy*. Respondenci z zachodniej części przytaczają wyrażenia wartościujące, które kojarzą się z Ukraińcem: *drogie telefony, tani samochód*, natomiast przedstawiciele wschodniej części wymieniają *najnowszy iphone (3), stary samochód (2), ładny samochód, drogie samochody, samochody*.

Skojarzenia z Ukraińcem w świetle aspektu **społecznego** mają też wysoką frekwencję, ale te odpowiedzi nie przedstawiają jednolitego eksplicytnego obrazu Ukraińca. Studenci z Lublina kojarzą z Ukraińcami *zasilek, socjal z uniwersytetu, biedę, pełną flegm reklamówkę podczas choroby (z życia wzięte), spaloną patelnię, łopatę, garnek, mop, paliwo, motykę, sprzedaż, chaty drewniane, plug*. Wskazując w ankiecie rzeczownik *plug*, student dodaje, że to przez *szacunek dla dziewiętnastowiecznych rolników ukraińskich i kozaków znad Donu*. Studenci z Poznania wśród charakterystycznych dla Ukraińca przedmiotów w obrębie tego aspektu wymieniają *paszport, siatkę foliową z supermarketu (ale tylko stereotypowo, nie da się tak generalizować), artykuły gospodarstwa domowego, przedmioty codziennego użytku, wieszak, garnek, grabie, siekierę, wózek, widły, wiadro, popielniczkę, probówkę, soczewkę*.

Najmniej reprezentatywny spośród wszystkich jest aspekt **kulturowy**. Do niego zaliczamy odpowiedzi studentów z Lublina – *głośna muzyka (2)*, *ruskie disco* oraz wskazania studentów z Poznania – *język (2)*, *lekki i zwiężły język*, *instrumenty muzyczne*.

Podsumowując, można stwierdzić, że na podstawie przeprowadzonych badań potwierdza się teza o tym, że miejsce zamieszkiwania nosicieli stereotypu determinuje zmienność tego stereotypu. Na przykładzie naiwnych kognitywnych definicji widać (zob. wykres 1), że **kategoryzacje geograficzna i językowa** etnonimu *Ukrainiec* dominują wśród odpowiedzi studentów z Lublina, natomiast **kategoryzacje narodowościowa, tożsamościowa i polityczna** – w odpowiedziach studentów z Poznania. Wizerunek Ukraińca-sąsiada częściej jest zarysowany w kognitywnych definicjach tworzonych przez studentów ze wschodniej części Polski. Zawierające **wartościowanie** definicje przeważają w odpowiedziach studentów z Poznania. Uwzględniając zaproponowane przez studentów ekwiwalenty nazwy *Ukrainiec*, da się zaobserwować różnice ze względu na położenie geograficzne. W językowym obrazie świata młodzieży z zachodu Polski wyrazy *obcy*, *inny*, *cudzoziemiec*, *obcokrajowiec* itp. mają większą frekwencję niż w danych ankietowych ze wschodu. Zwrócono również uwagę, że w odpowiedziach studentów ze wschodu znalazły się nazwy własne oraz wyrazy z pozytywnym elementem ewaluacyjnym (np. *bracia Ukraińcy*, *kolega*, *fajni ludzie*, *mile społeczeństwo*), a w odpowiedziach studentów zachodnich takich wyrazów brak. Na podstawie cech typowego Ukraińca i ich wieloaspektowego ujęcia odzwierciedla się ambiwalentny heterostereotyp Ukraińca. W zakresie aspektu **komunikacyjno-psychicznego** pojawiają się pozytywne cechy typowego Ukraińca, np.: *miły*, *otwarty*, *odważny*, *pomocny*, *serdeczny*, *komunikatywny*, ale też wyodrębniają się negatywne, np.: *głośny*, *nieuczciwy*, *agresywny*, *arogancki*. Niektóre z aspektów są bardziej reprezentatywne, np. wśród odpowiedzi studentów poznańskich w aspekcie **bytowym** znajdujemy pozytywne cechy, jednak w odpowiedziach studentów lubelskich ze względu na częstsze kontakty z Ukraińcami wyłaniają się cechy negatywne. Odpowiedzi studentów poznańskich w zakresie aspektu **kulturowego** (np. *Ukrainiec ma mentalność wschodnią*) potwierdzają wyrażanie dystansu wobec Ukraińców jako mieszkańców wschodu. Geograficzne oddalenie Poznania od granicy z Ukrainą potwierdzają też inne odpowiedzi w zakresie tego aspektu, które charakteryzują Ukraińca przede wszystkim ze względu na inteligencję, np. *zdolny*, *ma głowę do języków obcych*, *zna język obcy*, *zawzięty*, *przywiązany do tradycji*, *ma bogatą kulturę*. Natomiast studenci z Lublina w zakresie tego aspektu wymieniają cechy typowego Ukraińca, które są rezultatem patrzenia na Ukraińca „z bliska”: *grzeczny*, *kulturalny*, *umysłowy*, *wycho-*

wany itp. Zaproponowane przez studentów poznańskich i lubelskich cechy typowego Ukraińca w zakresie aspektu **politycznego** ujawniają tradycyjny heterostereotypowy obraz Ukraińca-patrioty.

Tabela 3. Kategoryzacja etnonimu *Ukrainiec* w naiwnych kognitywnych definicjach zaproponowanych przez studentów z Lublina i Poznania

Kategoryzacja	Lublin	Poznań
Geograficzna	66,03%	59,20%
Polityczna	31,10%	43,70%
Tożsamościowa	12,30%	19,30%
Językowa	7,50%	4,30%
Narodowościowa	6,60%	7,90%
Ukrainiec-sąsiad	5,70%	2,90%
Wartościowanie	4,70%	10,00%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ankietowych.

Jak wynika z zestawienia przedmiotów kojarzonych z Ukraińcem w różnych regionach Polski, odpowiedzi w poszczególnych aspektach powtarzają się w poszczególnych aspektach (np. aspekt wartości materialne, polityczny, społeczny, kulturalny). Jednak aspekty wygląd zewnętrzny i kulinarny są bardziej reprezentatywne w odpowiedziach osób ankietowanych z Lublina, co spowodowane jest bliskością przestrzenną i częstością codziennych kontaktów. Wyniki ankiet dały zatem możliwość zaobserwowania zarysowujących się podobieństw i różnic mentalnych w postrzeganiu Ukraińca przez przedstawicieli środowiska studenckiego z różnej perspektywy geograficznej, a mianowicie – Lublina i Poznania.

Bibliografia

- Bartmiński Jerzy (2006a), *Definicja kognitywna jako narzędzie opisu konotacji*, w: tenże, *Językowe podstawy obrazu świata*, Wydawnictwo UMCS, Lublin, s. 42–52.
- Bartmiński Jerzy (2006b), *Semantyka i polityka. Nowy profil polskiego stereotypu Ukraińca*, w: *Przemiany języka na tle przemian współczesnej kultury*, red. Kazimierz Ożóg, Ewa Oronowicz-Kida, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów, s. 191–211.

- Bartmiński Jerzy (2014), *Ankieta jako pomocnicze narzędzie rekonstrukcji językowego obrazu świata*, w: *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*, t. 3: *Problemy eksplikowania i profilowania pojęć*, red. Iwona Bielińska-Gardziel, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Joanna Szadura, Wydawnictwo UMCS, Lublin, s. 279–308.
- Dika Ol'ga (2018), *Stereotipni risi sučasnoho ukraïncâ u svïdomosti molodih polâkiv (na materialî an anketnoi kognitivnoi definicïi)*, w: *Komparativni doslidžennâ slov`ans'kihmov ï literatur: Pam`ati akademika Leonida Bulahovs'kogo*, nr 33, s. 24–34.
- Filipec' Ol'ga (2019), *Etnostereotipni uâvlennâ pro polâka ta ukraïncâ sered studentiv Žešivs'kogo unïversitetu (krîž' prizmu asociacij iz predmetami)*, „Zeszyt Naukowy Prac Ukrainoznawczych”, nr 3, s. 155–165.
- Łaszkiwicz Monika (2011), *Stereotyp Ukraińca w polskiej tradycji ludowej*, „Naukovij visnik Volins'kogo nacional'nogounïversitetu im. Lesi Ukraïнки. Filologični nauki”, nr 2, s. 59–64.
- Maćkiewicz Jolanta (1999), *Kategoryzacja a językowy obraz świata*, w: *Językowy obraz świata*, red. Jerzy Bartmiński, Wydawnictwo UMCS, Lublin, s. 47–55.
- Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława (2014), *Od separacyjnego do holistycznego opisu językowego obrazu świata. Na marginesie dyskusji nad kształtem atykulów w „Leksykonie aksjologicznym Słowian i ich sąsiadów”*, w: *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*, t. 3: *Problemy eksplikowania i profilowania pojęć*, red. Iwona Bielińska-Gardziel, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Joanna Szadura, Wydawnictwo UMCS, Lublin, s. 71–102.
- Paćławska Ewa (2009), *Ukraińiec w oczach studentów na wschodzie i zachodzie Polski*, w: *Stereotypy w języku i w kulturze*, red. Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Sebastian Wasiuta, Wydawnictwo UMCS, Lublin, s. 65–80.

Olga Fyłypec

Contemporary Stereotype of a Ukrainian Among Students from Poznan and Lublin

The article analyses the contemporary image of a Ukrainian in the linguistic picture of the world as perceived by students from Poznan and Lublin. Based on the results of the questionnaire with the geographical factor, the article distinguishes the “naive” cognitive definitions, methods of categorisation, traits of a typical Ukrainian and their aspect, which all differ depending on the geographical location of the two cities. The article analyses which subjects, according to students from different regions of Poland, are characteristic of a Ukrainian and how the geographical factor influences their dominance in the light of different aspects.

KEYWORDS: stereotype of a Ukrainian; geographical factor; linguistic picture of the world; Poznan students; Lublin students.

mgr Olga Fylypec – doktorantka Katedry Filologii Polskiej Narodowego Uniwersytetu Lwowskiego im. Iwana Franki; zainteresowania badawcze: etnolingwistyka, lingwistyka kognitywna, językowy obraz świata, stereotypy narodowościowe.